

УДК: 94 (477.7) “1939/1945”

Оксана Дзинглюк (м. Одеса)

ПОСТОКУПАЦІЙНІ РЕАЛІЇ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1944–1945 рр.)

У статті на основі архівних джерел висвітлюються характерні риси виживання сільсько-го населення Одеської області у постокупаційний період.

Ключові слова: історична пам'ять, соціальні реалії, населення Одеської області.

З другої половини березня 1944 року розпочалося довгоочікуване визволення радянськими військами території Одеської області від німецько-румунських окупантів. Завершальною стадією цієї кампанії став квітень того ж року.

Радянські війська просуvalися далі, залишаючи на звільнених землях цивільне населення, яке здебільшого складалося з жінок, дітей, людей похилого віку, інвалідів-фронтівиків. Головним їх завданням була відбудова й відродження економічного життя області, підвищення соціального рівня, однак, найголовніше, кожний намагався вижити.

Повсякденне життя населення постокупаційного періоду є на сьогодні однією з актуальних тем соціальної історії, предметом дослідження якої став народ та його життя. Донедавна саме цей аспект залишався поза науковими інтересами істориків, які зосереджували всю увагу на соціальних катаклізмах (війнах, повстаннях, революціях тощо)¹. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, народна пам'ять міцно утримує події постокупаційного періоду, оскільки майже кожна родина зберігає відомості, знання, пов'язані з тим часом. По-друге, певна політизація цього питання гальмувала всебічне, докладне висвітлення проблеми.

Проблемою “зображення, опису соціального феномену, розповіді, що розгортається в часі, послідовної, упорядкованої, з відкритим фіналом, доповненої відповідними обставинами й умовами”² займалися такі українські дослідники Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, як О. Лисенко³, Т. Заболотна⁴, Т. Пастушенко⁵, В. Сіропал⁶, В. Щетников⁷ та інші. Проте соціальні реалії населення Одещини у постокупаційний період залишаються ще маловивченими.

Метою пропонованої статті є спроба на основі архівних джерел проаналізувати соціально-економічний, медико-санітарний, житлово-побутовий стан населення Одеської області у зазначений період.

Після періоду лихоліття (оборона, окупація, звільнення) територія Одеської області, як і багатьох інших областей України, потребувала відродження. Ось яким побачив у 1944-му село Вікторівку Березівського району рядовий Іщенко С. М.: “...не відразу впізнав її [Вікторівку], так змінилася за роки війни. До війни це було зелене, гарне українське село. Зараз же — багато зруйнованих, обідраних хат і ні одного дерева [...] у будинку всі вікна вибиті, майна не було, за виключенням у наріжній кімнаті стояло залізне ліжко, вкрите тонким шаром очерету. Загальний вигляд вказував на те, що цей будинок давно занедбаний...”⁸

Відбудова економіки, трудова мобілізація населення стали головними пунктами у політиці держави. На звільнених територіях розпочалася мобілізація міського та сільського працездатного населення, яке не було пов'язане з виконанням робіт оборонного значення, з віковим (обмеженням для чоловіків від 16 до 60 років, для жінок від 16 до 55 років). Від мобілізації звільнялися жінки, які мали дітей віком до 8 років; у яких не було членів родини, що могли б доглядати за дітьми, а також інваліди війни і праці I і II групи⁹.

На підставі ще довоєнної постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 26.07.1938 р. наказувалося усім керівникам підприємств, установ, організацій проводити жорсткий облік явки та виходу з роботи робітників та службовців. Встановлювався робочий день для всіх робітників і службовців (за виключенням залізнич-

ного транспорту) з 8 до 17 години, з перервою на обід з 12 до 13 години¹⁰. Сільське населення зобов'язувалося відпрацьовувати трудодні. Тих, хто не виконував постанову, притягували до судової відповідальності за законом воєнного часу.

Область потребувала значної кількості представників робітничих спеціальностей, тому створювалися школи фабрично-заводського навчання (ФЗН), курси обласного будівельно-монтажного управління (ОБМУ), ремісничі училища. Так, у Долинському районі у червні 1944 р. розпочався набір молоді до цих навчальних закладів у кількості 90 осіб. До шкіл ФЗН запрошувалися юнаки віком від 15,5 до 16 років та дівчата віком від 15,5 до 17 років; до ремісничих — юнаки віком від 14 до 15 років, дівчата від 14 до 16 років. Молодь повинна була мати освіту не менше 4-х класів¹¹. Виконком Котовської райради зобов'язував начальника курсів ОБМУ організувати підготовку учнівства з будівельних спеціальностей¹². У вересні цього ж року відповідно до постанови виконкому Одеської обласної ради та обкому КП(б)У пройшла друга хвиля мобілізації молоді області до шкіл ФЗН. Цей захід був спрямований і на зменшення кількості безпритульної, безробітної молоді. Між іншим, юнаки та дівчата мали можливість одержати хоч якийсь притулок, здобути спеціальність, отримувати, хоч і невеликі, кошти існування. Вже з самого початку кампанії голів сільських рад зобов'язували за рахунок колгоспів забезпечити молодь, яку мобілізували, верхнім одягом, взуттям, двома комплектами білизни, продуктами харчування на період слідування до шкіл, надати засоби пересування¹³.

Інша категорія населення, яка потребувала уважного ставлення з боку влади, проте не завжди одержувала її підтримки — інваліди Вітчизняної війни та інваліди праці. На обліку Котовської райради на 5 листопада 1944 року було 262 інваліди Вітчизняної війни, подано заяв від 649 інвалідів праці, з яких розглянуто було — 417; влаштовано на роботу 94 інваліди, решта — ніде не працювала, займалася пияцтвом та спекуляцією¹⁴. Ширяївською райрадою було взято на облік 295 інвалідів, однак зазначалося, що працевлаштування інвалідів незадовільне¹⁵. У Долинському районі також недостатньо уваги приділялося працевлаштуванню інвалідів Вітчизняної війни та праці¹⁶.

Робилися спроби залучити інвалідів до підвищення свого освітнього професійного рівня. Так, за наказом райвійськкому від серпня 1944 року сільська рада с. Августівки мала виявити серед інвалідів Вітчизняної війни осіб, віком не менше 23-х років, з освітою не нижче 7-ми класів, які бажали вступити на юридичні курси. Зараховані забезпечувалися харчуванням і заробітною платнею¹⁷.

Окремою соціальною проблемою виявлялась неспроможність повоєнної економіки забезпечити у повному обсязі населення заробітною платнею. Невелика за розміром, вона вчасно не виплачувалась, затримувалась, що й без того ускладнювало способи виживання людей, особливо тих, хто не мав інших джерел прибутків. Тому гроші позичались із особливого резервного фонду, що створювався виконавчими комітетами. Так, у рішенні Любашівської райради відзначалося, що систематично затримується сплата платні всім категоріям працівників¹⁸, а у протоколі Заводського сільвиконкому (Березівський район) зазначалось, що вчителі зарплатню одержують своєчасно, завжди до 20 числа щомісяця¹⁹.

За нашими підрахунками, заробітна платня у 4-му кварталі 1944 року працівників комунального господарства становила близько 286 крб., електростанції — 275 крб., готелів — 150 крб., відділу шляхів — 182 крб.²⁰

У зазначений період на території Одеської області існували різні види оподаткування. Найпоширенішим стало самообкладання, яке диференціювало населення в залежності від виду діяльності — сума податку колгоспника була в сім разів меншою, ніж приватника. Самообкладання встановлювалося для різних соціальних груп у таких розмірах:

а) для господарств колгоспників, які постійно мешкали в сільських місцевостях, робітників, службовців, кооперативних кустарів — 20 крб.;

б) для селянських господарств-односібників, що не мали польового посіву, робочої худоби, а також для господарств некооперативних кустарів і ремісників, які не вели сільського господарства, та інших громадян, які мали трудові доходи не за наймом — 40 крб.;

в) для господарств-односібників, що мали польові посіви чи робочу худобу — 75 крб.;

г) для громадян, які не вели сільського господарства і мали нетрудові доходи, що оподатковувалися, — 150 крб.²¹.

На підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 10.04.1942 р. “Про місцеві податки та збори” та рішення виконкому Одеської облради від 22.05.1944 р. голів міських та сільських рад зобов’язували провести реєстрацію транспортних засобів, продуктивної та робочої худоби, що знаходилися в особистому користуванні громадян. Збір за реєстрацію був у розмірах:

- а) мотоцикли з кожної сили — 7 крб. на рік;
- б) велосипеди — 7 крб. на рік;
- в) коні — 150 крб. на рік;
- г) велика рогата худоба — 30 крб. на рік²².

Зазначимо, що для сімей військовослужбовців, інвалідів Вітчизняної війни, інвалідів праці, багатодітних сімей існували пільги з оподаткування. У терміновому порядку укладалися списки сімей військовослужбовців, інвалідів для передання до райфінвідділів для оформлення пільг таким громадянам. Рішенням Долинського виконкому від 1944 року пільги з сільгосподатку у розмірі 100 % надали 9 сім’ям військовослужбовців, які постраждали від окупації²³; рішенням Любашівської сільради у 1945 році звільнили від обов’язкової поставки м’яса та яєць державі 146 господарств колгоспників, що постраждали від німецько-румунської окупації, не мали в особистому користуванні худоби і не мали можливості виконати обов’язкові поставки²⁴, пізніше до списку було додано ще 680 господарств колгоспників²⁵.

У ті скрутні часи багато громадян зверталося до місцевих рад із різними проханнями. Всі ці звернення можна розподілити за такою проблематикою: 1) про допомогу багатодітним, самотнім матерям; 2) про матеріальну допомогу; 3) про пільги на оподаткування; 4) про дозвіл на виїзд з місцевості; 5) про житлове питання; 6) про землю; 7) про худобу; 8) скарги.

Так, Любашівською райрадою за літній період 1945 року було погоджено 144 заяви багатодітних матерів та матерів-одиначок на допомогу²⁶; Ширяївським виконкомом — 66 таких заяв²⁷; Заводовським виконкомом — 5 заяв²⁸; Котовською райрадою — 48 заяв (літо-осінь 1944 р.)²⁹ тощо. Розмір такої допомоги становив 80–120 крб. щомісяця, залежно від кількості дітей.

Матеріальної допомоги просили й інші верстви, наприклад, дочка загиблого фронтовика — на санітарне лікування (сплатили 800

крб.); працівник виконкому — на лікування (сплатили 100 крб.)³⁰, інвалід Вітчизняної війни просив допомогти хлібом (одержав 2 ц хліба за рахунок колгоспних фондів)³¹.

Багато хто з громадян, які не належали до пільгових категорій, також сподівалися на допомогу. Наприклад, мешканці Любашівського району В. Іщенко, М. Осипенко просили виконком про звільнення від податків, але враховуючи, що в цих родинах було по 2–3 працездатні особи, прохання цих громадян було відхилено.

За законами воєнного часу громадяни були обмежені у праві пересуватися з одного населеного пункту до іншого без дозволу місцевої влади. Для цього вони мали отримати дозвіл виконкомів. Так, гр. А. І. Юфрос просила дозволу на виїзд родини з Долинського району Одеської області до попереднього місця мешкання в Ізмаїльській області; гр. А. А. Нігай — на переїзд до Ворошиловградської області; гр. Я. Макаров, Ф. Мальчук, Ф. Мардорова — на тимчасовий виїзд до Ізмаїльської області³².

Болючим для багатьох громадян області було житлове питання. Багато розкуркулених, репресованих родин у довоєнні часи втратили свої будинки, які було націоналізовано, а потім продано іншим громадянам. Під час окупації старі господарі поверталися до своїх колишніх осель і за сприяння нової окупаційної влади повертали собі колись відібране. Після звільнення області від німецько-румунських загарбників постало питання: чиї ж все-таки ці помешкання. Старі чи нові господарі зверталися до представників радянської влади для вирішення цього питання. Як правило, будинки залишали громадянам, які придбали їх у довоєнний період. Наведемо типові приклади розгляду таких заяв: “Громадянка Лукашева оселилася у будинку громадянина Власенка. Батько гр. Лукашевої, Гоцуль А., у 1930 році був розкуркулений, а його будинок — націоналізований та проданий споживспільці під магазин, що в свою чергу продала цей будинок гр. Власенку, який і мешкав у ньому до Вітчизняної війни. Під час німецько-румунської окупації повернулася до Валегоцулівського району дочка розкуркуленого Гоцуля, гр. Лукашева, та за сприяння румуно-німецької влади виселила з будинку законного власника. — Зобов’язати начальника РВ НКВС пересилити в адміністративному порядку гр. Лукашеву. Зобов’язати голову

сільради підібрати відповідну квартиру гр. Лукашевій”³³; — тільки у серпні 1944 року в Долинській райраді розглядалося сім подібних заяв.

Для більшої частини мешканців Одеської області земля була годувальницею, головним джерелом їх існування. Тому у постокупаційний період, коли панували злидні, голод, хвороби, люди не залишили багатівікової традиції — працювати на своїй землі. Селяни без дозволу сільрад, самовільно привласнювали собі ділянки землі, обробляли її, сіяли хліб, сподівалися на добрий врожай. Представники влади суворо присікали такі вчинки: самовільно засіяні ділянки поверталися колгоспам разом із врожаєм. Селяни зверталися до сільрад з проханням дозволити їм зібрати врожай з цих ділянок. Однак часто одержували відмову, у кращому випадку — їм нараховували трудовні або сплачувалась певна сума за хліб. Так, у колгоспі “17 партз’їзд” Мар’янівської сільради Долинського району голова колгоспу т. Ткаченко дозволив колгоспникам на землях колгоспу засіяти для особистого користування понад 10 га, та особисто т. Ткаченко засіяв понад 0,5 га. У колгоспі ім. Комінтерну цієї ж сільради т. Ніколайчуком роздано 120 колгоспникам під городи колгоспні землі 22 га. На підставі постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б) “Про охорону громадських земель колгоспів від розбазарювання”, голову правління колгоспу “17 партз’їзд” т. Ткаченка зняли з посади та віддали під суд, як порушника закону. Терміново було виправлено припущену помилку — усі посіви на землях колгоспів у 5-денний термін було привласнено колгоспною адміністрацією, витрачену працю колгоспників зараховано трудовнями³⁴.

У колгоспах здійснювався жорсткий облік всієї худоби, під контроль було взято і худобу колгоспників, які не мали права самостійно, без дозволу сільради, продавати чи купувати тварин. Тому до сільрад постійно надходили заяви про дозвіл купівлі чи продажу худоби, відповідно до яких відносилися рішення, на зразок: “...колгоспник без дозволу продав теля — до 1 травня повернути теля на місце”; “колгоспниця продала теля без дозволу виконкому”; “Целик О. продала теля й купила хліба та розрахувалася з усіма податками — на майбутнє без сільради теля не продавати”³⁵. Надходили до райрад заяви від населення з проханням допомогти придбати теля чи корову. Частіше такі прохання підтримувались, якщо

вони надходили від багатодітних, малозабезпечених сімей загиблих фронтників.

Населення шукало у представників радянської влади підтримки, справедливого вирішення побутових, соціальних, гуманітарних суперечок. Однак більшість таких заяв так і залишилася нерозглянутою. У рішенні сільради с. Августівка Одеського приміського району від 13 листопада 1944 року зазначалося, що у сільраді скарги та заяви трудящих та сімей військовослужбовців реєструвалися разом з усім листуванням, а в окремих сільрадах реєстрація не велася зовсім, скарги та заяви не підшивалися, частково вони знаходилися в справах сільради в хаотичному стані³⁶. Того ж місяця 1944 року у постанові Котовської райради було записано, що повного обліку по місту сімей військовослужбовців не було, реєстрація у них скарг не відбувалася, за комунальним відділом зареєстровано цивільних скарг — 299, військовослужбовців — 154, не зареєстрованих скарг — 19, не розібрано — 19³⁷.

Антисанітарія (брудні криниці, сміття і попіл, що зсипали на вулиці), голод та холод сприяли розвитку у населення захворювань, серед яких були тиф, малярія, дифтерія, дизентерія, кір. Медичні установи не мали можливостей для повноцінного обслуговування населення через неповний склад персоналу, відсутність ліків, медінвентарю, незадовільний стан приміщень, незабезпеченість паливом у зимовий період тощо. Так, влітку 1944 року серед населення Березівського району поширилась епідемія малярії, кіром хворіла значна кількість дітей. Медпрацівники погано вели культурно-роз’яснювальну роботу серед населення. Були відсутні лазні та дезкамери. Взимку 1945 року колгоспи не забезпечили медпункти паливом, а хворих оглядали у холодних приміщеннях³⁸.

Типовою для медичних установ була ситуація у Ширяївському районі, де навесні 1945 року не функціонували дві лікарські дільниці, в райцентрі не було педіатра та державного санітарного інспектора, райсанепідемстанція та малярстанція не мали транспорту (це при тому, що у п’яти населених пунктах району прогресував тиф), не було укомплектовано фельдшерсько-акушерських пунктів, не функціонувала жіночо-дитяча консультація, у медичних закладах був відсутній твердий та м’який інвентар³⁹.

За таких нелегких економічних та соціальних умов треба було піднімати й виховувати

молоде покоління. Сирітство, безпритульність, безграмотність, хвороби, голод — головні соціальні характеристики існування дітей області у зазначений період. Наприклад, Ширяївською райрадою зазначалося, що керівники багатьох колгоспів району припускали безвідповідальність і бездушне ставлення до дітей-сиріт, які знаходилися на вихованні в колгоспах. У колгоспі “Шлях до соціалізму” діти жили надголодь, у колгоспі “8 березня” діти спали на підлозі, не мали змінної білизни, верхній одяг був розірваний⁴⁰.

Водночас влада робила певні кроки щодо побутового улаштування дітей-сиріт, та це було невеликою краплею у великому океані людських страждань.

Піднімалися з руїн школи. Так, шкільна мережа Долинського району складалася у повоєнному році з 27 шкіл, охоплюючи 3782 учнів⁴¹. У Котовському районі шкільна мережа складалася з 48 шкіл. На початку навчального року ремонту потребувало 48 шкіл, з яких відремонтовано було тільки 15⁴².

Восени 1944 року розпочалась нелегка праця вчителів, що ускладнювалася відсутністю підручників, методичного матеріалу, канцелярії, а з приходом зими ще й холодом у приміщенні. Так, новий 1944/1945 навчальний рік вчасно розпочався у Березівській школі, вчителями вона була укомплектована повністю, підручниками за всіма назвами була лише забезпечена від 5 % до 30 %. Паливом школа була забезпечена лише до початку лютого. Харчування учнів у школі не було налагоджено. Наприкінці січня 1945 року з школи вибуло 74 учні, з них майже половина (34 учні), через відсутність взуття та одягу. Програмний матеріал I півріччя був не виконаний на 10–15 годин через відсутність підручників. Відвідування школи учнями становило біля 60 %, головними причинами невідвідування були відсутність взуття, одягу, негода⁴³. Середня цифра відвідування шкіл по Долинському району становила від 60 до 80 %. Про погане забезпечення шкіл зазначалося у рішеннях Любашівської сільради⁴⁴. Така ситуація була типовою в освітянській справі.

Відроджуючи державну економіку, колгоспне господарство, соціальне життя населен-

ня повинно було підняти з руїн і своє власне господарство, перш за все житло. Наведемо невеликий фрагмент списку родин військово-службовців Любашівського району, які постраждали від німецько-румунської окупації:

Шевченко К. — корова, 2 вівці, будинок, майно;

Кашенна А. — згорів будинок, майно;

Тишрій В. — згорів будинок, корова;

Чебанова В. — згорів будинок і все майно;

Гончаренко М. — забрана корова, майна немає;

Мельниченко М. — згоріло усе майно⁴⁵.

Звичайно, що без допомоги з боку держави багатьом родинам неможливо було це здійснити. У районах області поширеним на той час стало кредитування будівництва житла. Середня сума кредиту, що надавалась населенню, становила 5–8 тис. крб. Так, восени 1945 року Любашівською сільрадою було дозволено Сільгоспбанку видати кредити 50 родинам⁴⁶. Та більшість населення змушена була підняти з попелу свої помешкання самотужки.

Отже, населення Одеської області у пост-окупаційний період зіткнулося з багатьма проблемами, зокрема, житловою, санітарно-медичною, масовою дитячою бездоглядністю тощо. Держава, “орієнтована на “оборонку”, не могла задовольнити “необоронні” потреби суспільства”⁴⁷, виконками практикували відписки до вищестоящих органів, став “укорінюватися на десятиліття режим партійної бюрократії”⁴⁸. Владою проводилася політика залучення селян до колективних господарств, члени яких підлягали набагато меншому оподаткуванню, ніж одноосібники. Існування населення ускладнювалось несвоєчасною сплатою заробітної платні, яка й без того була невисокою. Незважаючи на пільги з боку держави (низьке оподаткування, допомога), такі мало захищені прошарки населення, як діти та інваліди, часто залишались без підтримки. Шкільна та медична мережі відроджувались, хоч існували перешкоди, пов’язані з загальним економічним становищем області. Гострими у повоєнний час були земельне та житлове питання, які поступово вирішувались місцевими органами влади по мірі того, як відлуння війни затихало.

Джерела та література

- 1 *Удод О. А.* Про історію повсякденності // Борисфен. — 2000. — № 4. — С. 9–10.
- 2 *Лисенко О. Є.* Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті // Український історичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 4.
- 3 *Лисенко О. Є.* Соціальні аспекти окупації України: Методологія проблеми // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 3–10.
- 4 *Заболотна Т.* Вплив нацистської окупації на повсякденне життя киян (вересень — грудень 1941 р.) // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 107–117.
- 5 *Пастушенко Т.* Будні нацистської окупації України у спогадах колишніх остарбайтерів // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. — К., 2007. — Вип. 11. — С. 166–176.
- 6 *Сіропал В. О.* До питання про повсякденне життя військовослужбовців Червоної Армії в роки Великої Вітчизняної війни // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. — К., 2006. — Вип. 10. — Част. 2. — С. 325–334.
- 7 *Щетников В. П.* До питання про втрати серед цивільного населення на Півдні України під час німецько-румунської окупації 1941–1944 рр. (проблема джерел) // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. — К., 2005. — Вип. 9. — Част. 2. — С. 351–359.
- 8 Спогади респондента Іщенка С. М. — жителя Одеської області Березівського району — зберігаються у власному архіві автора.
- 9 Державний архів Одеської області (далі ДАОО), ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 4.
- 10 Там само, арк. 7.
- 11 ДАОО, ф. р — 7355, оп. 1, спр. 1, арк. 52.
- 12 Там само, ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 118.
- 13 Там само, арк. 54.
- 14 Там само, арк. 125.
- 15 Там само, ф. р — 7011, оп. 1, спр. 4, арк. 69.
- 16 Там само, ф. р — 7355, оп. 1, спр. 1, арк. 119.
- 17 Там само, ф. р — 4578, оп. 3, спр. 1, арк. 52.
- 18 Там само, ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 64.
- 19 Там само, арк. 39.
- 20 Там само, ф. р — 7355, оп. 1, спр. 1, арк. 169.
- 21 Там само, арк. 189.
- 22 Там само, ф. р — 2162, оп. 3, спр. 4, арк. 119.
- 23 Там само, арк. 190.
- 24 Там само, арк. 12–14, 26–37, 48–60, 63, 69.
- 25 Там само, ф. р — 7011, оп. 1, спр. 4, арк. 10, 32, 51–52, 75, 196–197.
- 26 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 2, 8.
- 27 Там само, ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 84–91, 135–137, 157–159.
- 28 Там само, ф. р — 2162, оп. 3, спр. 4, арк. 22, 65.
- 29 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 49.
- 30 Там само, арк. 21.
- 31 Там само, ф. р — 7011, оп. 1, спр. 4, арк. 93.
- 32 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 15.
- 33 Там само, ф. р — 4578, оп. 3, спр. 1, арк. 183.
- 34 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 1.
- 35 Там само, ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 40.
- 36 Там само, арк. 130.
- 37 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 5.
- 38 Там само, ф. р — 2162, оп. 3, спр. 4, арк. 187.
- 39 Там само, ф. р — 7355, оп. 1, спр. 1, арк. 190.
- 40 Там само, ф. р — 2162, оп. 3, спр. 4, арк. 11, 141, 167, 181, 194, 284.
- 41 Там само, арк. 136.
- 42 Там само, ф. р — 5726, оп. 1, спр. 1, арк. 43.
- 43 Там само, арк. 50.
- 44 Там само, ф. р — 1856, оп. 2, спр. 3, арк. 7.

- 45 Там само, ф. р — 2162, оп. 3, спр. 4, арк. 190.
- 46 Там само, ф. р — 7355, оп. 1, спр. 1, арк. 195.
- 47 Коваль М. В. Друга світова війна та історична пам'ять // Український історичний журнал. — 2000. — № 4. — С. 18.
- 48 Там само. — С. 19.

Оксана Дзинглюк

**Постоккупационные реалии повседневной жизни населения
Одесской области (1944–1945 гг.)**

В статье на основе архивных источников освещаются характерные черты выживания сельского населения Одесской области в постоккупационный период.

Ключевые слова: историческая память, социальные реалии, население Одесской области.

Oxana Dzyngliuk

**Post occupation realities of the nature of life of the population
of Odessa region (1944–1945)**

In this article in more measure on the basis of archival sources the nature of life of the population of Odessa region in the post period of occupation is shown.

Key words: historical memory, social realities, the population of Odessa region.

